

Αρ., ειο. 7446

ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΤΗΣ ΣΧΕΣΕΩΣ ΤΑΥΤΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΟΛΟΓΙΑΝ

ΥΠΟ

Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ

Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστὶ, καὶ ἡ
τῆς γῆς λαλεῖ· ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμε-
νος ἐπάνω πάντων ἐστί, καὶ ὁ ἰώρακε καὶ
ἔκουσε μαρτυρεῖ. Ἰωάν. 8, 81. 82.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1889

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΤΗΣ ΣΧΕΣΕΩΣ ΤΑΥΤΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΟΛΟΓΙΑΝ

ΥΠΟ

Ν. Μ. ΔΑΜΑΛΑ

Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστὶ, καὶ ἐκ
τῆς γῆς λαλεῖ· ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμε-
νος ἑπάνω πάντων ἐστὶ, καὶ ὁ ἰώρασι καὶ
ἤκουσε μαρτυρεῖ. Ἰωάν. 8, 81. 82.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1889

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

1. Περὶ σοφίας καὶ φιλοσοφίας.

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ μόνον ἐπὶ γῆς πνευματικὸν ὄν, τὸ ἔχον, ὡς τοιοῦτον, νόησιν βούλησιν καὶ πνευματικὴν συναίσθησιν, ἅμα ἐρχόμενος εἰς τὴν ἡλικίαν τῆς πνευματικῆς διακρίσεως ὀρέγεται γινῶναι τὸ ἀληθές (ἤτοι τὸ ὄντως ὄν) καὶ τὸ ἀγαθόν (ἤτοι τὸ πρακτικῶς ἀληθές, τὸ σκόπιμον καὶ δίκαιον, τὸ εἰς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως ἄγον, τουτέστι τὴν μακαριότητα)· ἡ γινῶσις δὲ τούτων ἀμφοτέρων τοῦ τε ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἡ Σοφία, ἧς πᾶς τις ἐφίεται, καὶ διὰ τοῦτο φύσει φιλόσοφον τὸ ἀνθρώπινον.

Φιλοσοφία τοίνυν ἡ ἀγάπη τῆς σοφίας, ὁ ἔρως τῆς γνώσεως τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ταύτης οὖν τῆς γνώσεως ἐφιέμενος ὁ ἄνθρωπος ἄρχεται ἐρευνῶν ἑαυτὸν καὶ ζητῶν μαθεῖν τί ποτε αὐτός ἐστι καὶ τίς ὁ προορισμὸς αὐτοῦ, ὃ ἐστὶ, τί δύναται γινῶναι περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ (τὸ ἀληθές περὶ ἑαυτοῦ), καὶ τί ὀφείλει πράξαι εἰς ἐπίτευξιν τοῦ προορισμοῦ τούτου (τὸ ἀγαθόν, ἢ τὸ πρακτικῶς ἀληθές).

Πρὸ παντός ἄρα ἐτέρου ἀνάγκη πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ καὶ κατανοήσῃ ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος, διὸ καὶ πᾶσα σοφία ἐκ τοῦ γινῶθαι σαυτὸν ἄρχεται· ἀλλὰ τοῦτο τότε μόνον δύναται γενέσθαι, ὅταν ὁ ἄνθρωπος κατανοήσῃ τὰς τέσσαρας ἀρχὰς ἢ γενικὰς κατηγορίας ἑαυτοῦ, τῆς ὕλης, τοῦ εἶδους, τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ ἑαυτοῦ, ἐν οἷς πᾶσα ἡ φιλοσοφία περιέχεται· ὅτι ἡ μὲν ψυχολογία καὶ λογική, τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, τὴν

ἡμῶν οὐσίαν καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἐξετάζουσιν, ἢ δὲ μεταφυσικὴ καὶ ἠθικὴ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπόν. Ὁρθῶς δ' ὤρισαν τὴν φιλοσοφίαν ὅτε Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ἐπιστήμην τοῦ ὄντως ὄντος καὶ πρώτου ὄντος, τοῦ **ΘΕΟΥ**· ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἢ τε ὕλη καὶ τὸ εἶδος καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν. Τὰς τέσσαρας τοίνυν ταύτας ἀρχὰς ἐξετάσομεν ἀρχῆς γινομένης ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους ἡμῶν ὡς λογικοῦ ζώου, ἐφ' ὧν οἰκοδομεῖται ἡ γνῶσις τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ.

2. Περὶ τῆς οὐσίας ἡμῶν.

Δύο οὐσίας ἀλλήλαις ἐναντίας ἀντιλαμβανόμεθα ἐν ἡμῖν πνεῦμα καὶ ὕλην, ψυχὴν καὶ σῶμα· ὧν ἡ μὲν ἔχει νόησιν, πνευματικὴν συναίσθησιν ἀγάπης τοῦ ἀγαθοῦ καὶ μίσους τοῦ κακοῦ καὶ βούλησιν ἐλευθέρως ἐκλέγουσαν καὶ προτιμῶσαν τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἡδέος, ὡς ἂν ταῦτα συγκρούωνται· ἡ δ' ἐν ἡμῖν ἐνόργανος ὕλη, τὸ σῶμα, αἰσθησιν, δι' ἧς ἀντιλαμβάνεται τῶν ἐξωθεν ὑλικῶν ἀντικειμένων, ὑλικὴν ἢ σαρκικὴν συναίσθησιν ἀγάπης τοῦ ἡδέος καὶ μίσους τοῦ ἀλγεινοῦ, καὶ ὄρεξιν ἢ ἀποστροφὴν τοῦ ἡδέος ἢ ἀλγεινοῦ. Καλοῦμεν δὲ τὸ ἐν ἡμῖν πνεῦμα τοῦτο, καὶ ψυχὴν, καὶ ὡς αἰτίαν τῆς ζωῆς καὶ ὡς ἀνώτερον ἐπόπτην τοῦ σώματος καὶ κέντρον τῆς τῶν ὑλικῶν δυνάμεων σκοπίμου χρήσεως.

Περὶ δὲ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀνωτέρας ἐν ἡμῖν οὐσίας πείθει ἡμᾶς ἀδιστακτῶς ὁ ἐν ἡμῖν διηνεκῶς ὑφιστάμενος δεινὸς ἀγὼν τῆς σαρκὸς κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς σαρκός· διότι ὁ κτηνώδης ἵππος κατὰ τὴν ὡραίαν τοῦ Πλάτωνος ἐν Φαίδρω (σελ. 246 ἐκδ. Στεφ.) εἰκόνα, αἰεὶ μάχεται τῷ εὐγενεῖ ἵππῳ, καὶ ἐν τῷ φυσικῷ καὶ ψυχικῷ ἀνθρώπῳ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νικητῆς ἐξέρχεται διὰ τὴν ἐξασθένησιν τῆς βουλήσεως.

Ἀδύνατον τοίνυν ἵνα ἡ ὕλη μάχεται πρὸς ἑαυτήν, καὶ τοῦτο βλέπομεν ἐν τοῖς ζώοις, ἅτινα ἄλογα καὶ ἐστερημένα

πνεύματος νοῦμεν ἐκ τοῦ μηδεμίαν νόησιν καὶ βούλησιν καὶ πνευματικὸν συναίσθημα ἐν αὐτοῖς παρατηρεῖν, ἀλλὰ ψυχὴν ὕλικήν, τυφλὸν ἐκτελεστήν τῶν ὀρέξεων τοῦ σώματος καὶ τῶν ἡδονῶν θηρευτήν· καὶ δύναται μὲν καὶ ὁ ἄνθρωπος διὰ μακρᾶς κακῆς ἕξεως ὑποδουλωθῆναι εἰς τὸν κτηνώδη ἵππον καὶ χείρων καὶ αὐτῶν τῶν ἀλόγων ζώων γενέσθαι διὰ τὸ ἐξ ἰδίας ὑπαιτιότητος τυφλὸν ἐκτελεστήν καὶ δοῦλον τὸν ἐν αὐτῷ ἄρχοντα, τὸ πνεῦμα, ποιεῖν τοῦ σώματος, ὃ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ὀφείλει δουλεύειν τῷ πνεύματι, τῷ μόνῳ δυναμένῳ σκοπῶς καὶ κατὰ τὸν λόγον, δι' ὃν ἐδόθησαν, διευθύνειν τὰς ὀρμὰς καὶ ἐπιθυμίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἔχει πάντοτε ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ δυνατόν τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῆς σαρκὸς καὶ ὑποδουλώσεως ταύτης πάλιν εἰς τὸ πνεῦμα.

Τὸ δισύνθετον τοίνυν ἡμῶν θεμελιώδης καὶ στοιχειωδестаτή ἀλήθεια, ἣν ἄριστα ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ Ῥωμ. 7, 21 καὶ 23 ἐξέφρασε διὰ τῶν ἐπομένων «Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου.»

“Ὅτι μὲν οὖν ἐξ ὕλης καὶ πνεύματος εἰμι, τοῦτο ἀντιλαμβάνομαι ἐν ἐμοὶ καὶ ἐπιγινώσκω ταῦτα ὡς ἀντίθετα, ἐκ τῶν ἀντιθέτων ἰδιοτήτων αὐτῶν, ἃς ἀντιλαμβάνομαι· τί δέ ποτε τυγχάνει ἐκάστη οὐσία καθ' ἑαυτὴν οὐκ οἶδα· ὅτι ἡ γνῶσις τῆς οὐσίας ὑπερβαίνει τὰς ἐμὰς δυνάμεις· μόνος δὲ ὁ δημιουργὸς τελέως ἐπιγινώσκει τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, ἃ ἔδημιούργησε· τὸ δὲ λογικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος δι' ἐπαγωγῆς καὶ συλλογισμοῦ ἐκ μέρους κρίνει, ἐκ τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν ἑκατέρας, περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς καὶ μάτην πειρᾶται ἵνα τελέως νοήσῃ καὶ τὰ κατὰ μέρος ταῦτα, ἅτε μηδεμίαν πλήρη καὶ τελείαν τοῦ ὄλου, τοῦ πνεύματος καθ' ἑαυτὸ καὶ τῆς ὕλης καθ' ἑαυτὴν καὶ τῆς σχέσεως καὶ ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπ' ἄλλ-

ληλα, ιδέαν ἔχων· τίς λ. γ. δύναται νὰ ὀρίσῃ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐξηγήσῃ τὴν διαφορὰν τοῦ ἡμετέρου πνεύματος πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων; τίς νὰ ὀρίσῃ τὴν ὕλην τί δήποτε καθ' ἑαυτὴν ἐστὶ; τίς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ψυχὴν; τὸν τρόπον τῆς μνήμης καὶ ἀναμνήσεως, τὴν διαφορὰν τῶν αἰσθητικῶν καὶ κινητικῶν νεύρων, καὶ τσαῦτα ἄλλα σωματικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα τοῦ ἀνθρώπου; διὸ καὶ οἱ πράγματι καὶ ἀληθῶς καὶ βαθέως φιλοσοφῆσαντες φιλάνουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οὔτε τῆς ὕλης οὔτε τοῦ πνεύματος τὴν ἀληθῆ οὐσίαν δύναμεθα νῦν νὰ γνωρίσωμεν καὶ ἐπομένως οὔτε τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλα· ποῦ ἀκριβῶς λήγει τὸ ἐν καὶ ἄρχεται τὸ ἕτερον οὐ δύναμεθα εἰπεῖν· οὔτε δὲ τῶν ἀλόγων τὸν σαρκικὸν καὶ ψυχικὸν βίον ἐπιστάμεθα. Διὰ τοῦτο οὔτε ἀληθῆς καὶ τελεία ψυχολογία, οὔτε ἀνθρωπολογία τοιαύτη ὑπάρχει νῦν, ἀλλὰ μόνον μερικαὶ ἀπόπειραι πρὸς κατανόησιν μερικῶν φαινομένων πάντοτε εἰς ὑποθέσεις καὶ δόξας καταλήγουσαι· ἐπιστήμην δὲ ψυχολογίας καὶ ἀνθρωπολογίας οὔτε ἐδημιούργησεν οὔτε δεμιουργήσει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς· ἐτι τὴν ἀληθῆ οὐσίαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν *ignoramus et ignorabimus*.

3. Περὶ τοῦ εἴδους ἡμῶν.

Ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ ζῶον λογικόν· καλεῖται δὲ οὕτω πρὸς διάκρισιν τῶν στερουμένων λόγου, ἐνδιαθέτου τε καὶ προφορικοῦ, ἀλόγων ζώων, τῶν μὴ ἐχόντων ψυχὴν λογικὴν, ἤτοι πνεῦμα, ἀλλὰ ψυχὴν ὕλικὴν δεχομένην τὰς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων καὶ πληροῦσαν τὰς ὀρέξεις τοῦ σώματος, μὴ δυναμένην δ' εἶνα ἐννοήσῃ τὸ ἀληθές, πληρώσῃ τὸ ἐγαθὸν καὶ συναισθανθῇ πνευματικῶς· ὁ λόγος δ' οὗτος τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν αὐτὸς ὁ νοῦς, ἡ πρώτη καὶ κυρία τοῦ πνεύματος δύναμις, ἢ ζητοῦσα ἀνευρεῖν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς σχέσεις καὶ τὰς κατῆ-

γορίας καὶ τὴν οὐσίαν ἐν γένει τῶν ὄντων. Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἶ-
 ὄμεν, ἡ ἀπόλυτος καὶ τελεία ἀνεύρεσις ἀδύνατος ἐν τῷ πα-
 ρόντι βίῳ διὰ τὸ ἐκ μέρους μόνον ἀντιλαμβάνεσθαι ἡμᾶς τῶν
 ἐνεργειῶν καὶ ιδιοτήτων τῶν δύο οὐσιῶν τοῦ κόσμου· ἰδίως δὲ
 διὰ τὸ ζῆν ἡμᾶς νῦν ἐν τῷ ὑλικῷ τούτῳ κόσμῳ καὶ μηδε-
 μίαν ἄμεσον γνῶσιν τοῦ πνευματικοῦ δύνασθαι ἔχειν· διὰ τοῦτο
 καὶ ἡ ἐπαγωγὴ ἡμῶν ἢ ζητοῦσα ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ κατω-
 τέρων ὑψωθῆναι εἰς τὰ ἀνώτερα ἀτελής, ἅτε μὴ δυναμένη
 γνῶναι πάντα τὰ καθ' ἕκαστα καὶ αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ ἐπομένως
 αἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὸν συλλογισμόν, ἀτε-
 λεῖς καὶ μηδὲν ἄμεσον καὶ ἀπόλυτον κῦρος ἔχουσαι, ὅτι ἐκ
 τῆς γῆς ἐσμὲν καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλοῦμεν.

Ἀλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότατον ἢ λογικὴ δύναμις ἡμῶν
 αὕτη οὐ μόνον ἐκ μέρους καὶ ἀτελῶς ἐπιγινώσκει, ἀλλὰ καὶ
 ἀτόπως καὶ ἐσφαλμένως πολλάκις συνδυάζει ἢ χωρίζει τὰ
 ἀντικείμενα καὶ ἀτόπως ἀντιλαμβάνεται τῶν σχέσεων αὐτῶν·
 τοῦτο δὲ τυγχάνει ἀποτέλεσμα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτή-
 ματος, ὅπερ ἐπεσκότισε τὴν διανοητικὴν ἡμῶν δύναμιν· διὸ
 καὶ οὐ δυνάμεθα ἀσφαλῶς καὶ ἀπταιστως διακρίνειν τὰς σχέ-
 σεις καὶ κατηγορίας καὶ ἀρχὰς τῶν ὄντων· ἐντεῦθεν δὲ τὰ σο-
 φίσματα καὶ οἱ παραλογισμοὶ εἰς οὓς καὶ οἱ σοφώτατοι τῶν
 ἀνθρώπων ἔστιν ὅτε περιπίπτουσιν.

Ἀνάγκη τοίνυν ἵνα ἔχωμεν ἀμφοτέρωθεν ταῦτα πρὸ ὀφθαλμῶν
 ἡτοί α'.) τὴν ἀτέλειαν τῆς ἡμετέρας νοήσεως, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ
 πολὺ ὀξυτέρα ἐν τισὶ καὶ ἀμβλυτέρα ἐν ἄλλοις πέφυκε, καὶ
 πάντοτε πρὸς τι ἢ πρὸς τινὰ ἐπιτηδειότερα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐ-
 πλάσθη ὥστε συμπληροῦσθαι ἡμᾶς δι' ἀλλήλων καὶ β'.) ὅτι οὐ
 μόνον ἀτελής καὶ ἀτελῶς ἀντιλαμβάνεται τῶν ἀντικειμένων
 ὁ νοῦς ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ στρεβλῶς καὶ ἐσφαλμένως ἀντιλαμβά-
 νεται πολλάκις· καὶ τότε κατανοοῦμεν διατὶ ἢ λογικὴ οὐδὲν
 ἢ ἐλάχιστον δύναται κατορθῶσαι ἐν τοῖς τοιούτοις. Ὅτι καὶ
 ἢ λογικὴ καὶ ἢ ῥητορικὴ καὶ ποιητικὴ, δεικνύουσι τοὺς κα-

νόνας καθ' οὓς δεῖ τὸν νοοῦντα ὀρθῶς νοεῖν καὶ τὸν ῥήτορα ὀρθῶς ἀγορεύειν καὶ τὸν ποιητὴν ὀρθῶς ποιεῖν. Ἀνάγκη ὁμῶς προηγεῖσθαι τούτου τοῦ ἔργου τοῦ διανοητικοῦ, νοῦν ὑγιᾶ, σχετικῶς ὀρθῶς ἀντιλαμβανόμενον τῶν ἀντικειμένων καὶ εὐπεφυκότα πρὸς τὴν ὀρθὴν ταύτην ἀντίληψιν καὶ ἐν ἑαυτῷ φέροντα τοὺς ὀρθοὺς τούτους νόμους καὶ κανόνας, καὶ δεόντως καὶ ὡς ἐξ αὐτομάτου νοοῦντα κατὰ τοὺς ὀρθοὺς τούτους νόμους καὶ κανόνας· ὅτι καὶ ῥητορικὸς καὶ ποιητικὸς νοῦς οὐ μόνον ὁ ἀντιλαμβανόμενος τοῦ καλοῦ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ καὶ τῇ ποιήτῃ, ὁ καὶ πᾶς ὁπωποῦν ὑγιαίνων τὸν νοῦν καὶ μεμορφωμένος δύναται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ποιεῖν, ἀλλ' ὁ φέρων ἐν ἑαυτῷ τοὺς τύπους τοῦ καλοῦ τούτου καὶ ἐξ ἑαυτοῦ παράγων τοῦτο.

Ἴδου τοίνυν ἐν τίνι συνίσταται ἡ ἀξία τοῦ ὑγιоῦς καὶ δεξιоῦ πρὸς τι ἀνθρωπίνου νοός, ὅς οὐκ ἔστι *tabula rasa*, ἀλλὰ δυνάμεις καὶ θησαυρὸς ἐξ ἑαυτοῦ σχετικῶς ὀρθῶς πραγμάτων τινῶν καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν ἀντιλαμβανόμενος καὶ σχετικῶς ὀρθῶς χαρακτηρίζων καὶ εἰκονίζων ταῦτα διὰ τοῦ λόγου· τοῦτο τοίνυν ἀνάγκη εἰδέναί τοὺς τῆς λογικῆς διδασκάλους ὅτι ἐπικρίνοντες τὸ ἐν τῇ πλοκῇ καὶ σχέσει τῶν ἐννοιῶν ἀληθές καὶ ψευδές, οὐ δύνανται μεταβάλλειν τὸν νοῦν ἐξ ἀσθενοῦς σχετικῶς καὶ στρεβλοῦ εἰς ὑγιᾶ καὶ τανάπαλιν. Ἡ δὲ λογική, περὶ τὸ ἀληθές καὶ ψευδές τῶν νοημάτων καὶ ἐννοιῶν τὸ περὶ τὴν σύνθεσιν καὶ διαίρεσιν αὐτῶν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ ψυχῆς 2, 6 περὶ ἑρμηνείας 1, 1, 16 μεταφυσ. Θ'. 10) καταγίνεται, τοῦτο δὲ τυγχάνει ἔργον, ὅπερ μόνος ὁ φύσει δεξιὸς νοῦς διὰ τῆς ἰδίας διορατικότητος ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἐκτελεῖ. Καὶ οὗτος μὲν λαμβάνει διὰ τῆς λογικῆς γνῶσιν τῶν νόμων, οὓς αὐτομάτως, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῷ νοῖ φέρει καὶ ἐφαρμόζει· ὁ δ' ἀσθενὴς πάλιν τὸν νοῦν δύναται μὲν συνιδεῖν διὰ ταύτης ὅτι σφάλλει ἐν τισιν ἢ πολλοῖς καὶ οὐκ ὀρθῶς σκέπτεται, ἀλλ' ὀλίγον ἰσχύει μεταβαλεῖν τὴν διανοητικὴν

αὐτοῦ κατάστασιν, ἧς ἀποτέλεσμα αἰ ἐσφαλμένα κρίσεις καὶ συλλογισμοὶ αὐτοῦ· ὡς δηλ. ὁ κακῶς ἐρμηνεύων συγγραφέα τινά, οὐ δύναται διὰ τῆς ἀφηρημένης ἐρμηνευτικῆς δεξιᾶς ἐρμηνευτῆς γενέσθαι.

Μετὰ τὰς ἀναγκαίας ταύτας παρατηρήσεις περὶ τοῦ ἀνθρώπινου λόγου καὶ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, ἐὼντες τὴν λογικὴν, ὡς ὄργανόν τε καὶ κανόνα τοῦ ὀρθῶς νοεῖν, χρήσιμον τῷ βουλομένῳ γινῶναι τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τοῦ ὑγιοῦς λόγου, τῇ προπαρασκευαστικῇ εἰσαγωγικῇ φιλοσοφίᾳ, μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ ἡμῶν, δι' ὧν ἰδίως τὴν τῶν καθόλου ἀλήθειαν καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νοήσεως, ἀφ' ὧν ἰδίως ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος ἐξήρτηται, κατανοήσομεν. Αὗται γὰρ παρέχουσι τῷ λόγῳ ἡμῶν τὴν ὀρθὴν τοῦ κρίνειν καὶ συλλογίζεσθαι βάσιν καὶ συμπληροῦσι καὶ τελειοῦσι τὴν λογικὴν, ὅτι νόησις εἰσὶ σχετικὴ, τῆς ἀπολύτου νοήσεως, τοῦ Θεοῦ· νόησις γὰρ κατ' Ἀριστοτέλη νοήσεως νόησις (Μεταφ. ΒΒ'. 9).

4. Περὶ τῆς αἰτίας ἡμῶν.

Ἡ γέννησις δι' ἧς ἤλθομεν εἰς τὸν κόσμον ζητεῖ φυσικῶς τὴν αἰτίαν αὐτῆς, ὡς δημιουργία νέας ὑποστάσεως ἐξ ἐτέρων ὑποστάσεων, ἧτις προϋποτίθησι μετάδοσιν τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεως, ἣν οὔτε ἡ ὕλη τοῦ κόσμου καθ' ἑαυτὴν, ὡς νεκρὰ ὕλη, οὔτε τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ὡς ζῶν ἀλλὰ μὴ ζωοποιοῦν πνεῦμα, καθ' ἑαυτὸ δύναται ἔχειν· ἀνάγκη ἄρα ἀναγαγεῖν ἡμᾶς τὴν γέννησιν εἰς ἐτέραν ποιητικὴν αἰτίαν ἔξω τοῦ κόσμου, τὴν χορηγήσαταν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν δύναμιν ταύτην τοῦ γεννᾶν, ἧτοι παράγειν ὁμοία, ὃ οὐκ ἔστιν οὐσιῶδες οὔτε τῇ ὕλῃ, ὡς τοιαύτη, οὔτε τῷ πνεύματι ἀλλὰ χάρισμα ἔξωθεν τοῖς κτίσμασι δεδομένον. Ἴδου τοίνυν διατί πάντες ζητοῦσι τὴν αἰτίαν τῆς γεννήσεως, ἀλλ' οἱ μὲν ὕλισται καὶ πρηνθεῖσται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀτόπως ζητοῦσιν, αἱ δὲ πνευματι-

σταί ἔξω τοῦ ὕλικου τούτου κόσμου, τοῦ μὴ δυναμένου δοῦναι ὅτι αὐτὸς οὐκ ἔχει ὅτι δ' ἀναγκάζει ἡμᾶς ἰδίως εἰς παραδόχην δημιουργικῆς δυνάμεως ἐστὶν ὅτι ἡ γέννησις οὐκ ἔστι μόνον ἀφάρεσις ἐκ τῆς τῶν γονέων οὐσίας εἰς σύττασιν ἄλλης ὑπόστασεως, ἀλλὰ καὶ προσθήκη τοῦ δημιουργοῦ ἰδιαιτέρων πνευματικῶν καὶ σωματικῶν χαρισμάτων εἰς ἕκαστον ἄτομον, δι' ἧς ἀποτελεῖται ὑπόστασις ἄλλως διάφορος τῆς ἐτέρας κατὰ τὰ διανοητικὰ καὶ σωματικὰ χαρίσματα καὶ εὐφυΐαν· ἕκαστος γὰρ γεννᾶται εὐπεφυκῶς πρὸς τι ὁ μὲν φύσει ποιητικός, ὁ δὲ ῥητορικός, ὁ δ' ἐπιστήμων ὁ δὲ τεχνίτης κτλ. καὶ οὕτω συμπληροῦμεν ἀλλήλους ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ καὶ ἱστορίᾳ· ἡ τοιαύτη δὲ διανομὴ ἀκατάληπτος ἄνευ τῆς πρώτης δημιουργικῆς αἰτίας, τῆς συνδημιουργούσης τοῖς γονεῦσιν ἕκαστην ὑπόστασιν. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἀναγκασίως βρεῖλομεν παραδέξασθαι πρώτην αἰτίαν ἡμῶν ἔξω καὶ ὑπεράνω τοῦ κόσμου τούτου, δημιουργήσαν ἡμᾶς καὶ τὰ ἄλογα ζῶα καὶ τὴν ἀσυγκρίτως κατωτέραν ἡμῶν ὕλην τοῦ κόσμου τούτου, ὅστις ὄργανον ἀπλοῦν τοῦ πνεύματος τυγχάνει, ἐν ᾧ καὶ μόνῳ πληροῦται ὁ σκοπὸς αὐτοῦ.

Ἡ δὲ ὁδὸς δι' ἧς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐφ' ἴασεν ἐν τῷ ἐθνισμῷ μέχρι τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως ὑπερκοσμίου πρώτου ὄντος ἐστὶν ἡ διὰ τοῦ θεμελιώδους καὶ οἰκειοτάτου τῶ νοῦ ἡμῶν νόμου τοῦ αἰτίου, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ὡς μίαν τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ κατηγοριῶν ἔθηκεν εἰπὼν· ἐπίστασθαι οἰόμεθα ὅταν εἰδῶμεν τὴν αἰτίαν (ὕστερων ἀναλυτικῶν 2, 11)· πρὸς τὴν πρώτην δὲ τούτων ταυτίζει τὸν Θεόν, διδάσκων ὅτι «ὅτε γὰρ Θεὸς δοκεῖ τῶν αἰτίων πᾶσιν εἶναι καὶ ἀρχὴ τις τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ 1,2)· καὶ ὁ θεῖος δὲ Πλάτων ὀρθότατα καὶ σαφέστατα ἀποφαίνεται ἐν Τιμαίῳ (28 A) λέγων «πᾶν δὲ αὐτὸ γιγνόμενον ὑπ' αἰτίου τινὸς ἐξ ἀνάγκης γίνεσθαι. παντὶ γὰρ ἀδύνατον χωρὶς αἰτίου γένεσιν σχεῖν· καὶ κατωτέρω (28 C.) «τῷ δ' αὐτὸ γινόμενῳ φημὲν ὑπ' αἰτίας τινὸς ἀνάγκην

εἶναι γενέσθαι». Οὐ μόνον δὲ οἱ ὑπατοὶ καὶ κορυφαῖοι τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ἐχέφρων ἀνθρωπότης, ἡ εἰς ἡλικίαν διακρίσεως ἐρχομένη, φέρει ἐν ἑαυτῇ τὸ αἰσθημα τοῦ νόμου τούτου τῆς αἰτιότητος καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῆς αἰτίας ταύτης· διὸ καὶ βλέπομεν τὰ παιδία ἐρωτῶντα τοὺς γονεῖς περὶ ἐκάστου τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν αὐτῶν ὑποπιπτόντων πραγμάτων καὶ ἰκανοποιοῦντα τὴν ἔμφυτον ὄρεξιν τοῦ εἰδέναι, εὐθύς ὡς οἱ γονεῖς ἐξηγήσωσι αὐτοῖς τὰς τέσσαρας ἀρχὰς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἤτοι τὸ ἔθην ἢ κίνησις ἢ τὴν αἰτίαν, τὴν ὕλην, τὸ εἶδος, καὶ τὸ οὐ ἔνεκα ἢ τὸ τελικὸν αἶτιον καὶ τὸν σκοπὸν ἐκάστου πράγματος· διὰ τούτων γὰρ ὁ παῖς ἐννοεῖ τί ἐστὶ ποτήριον, τί ἐστὶ χαρτίον, τί ἐστὶ πλοῖον, τί ἐστὶ πᾶν ἐν γένει ἀντικείμενον. Ἐφαρμόζων δ' εἶτα εἰς ἑαυτὸν τὰς τέσσαρας ταύτας ἀρχὰς ὁ παῖς καὶ γινώσκων ὅτι ἐν χρόνῳ ἔλαβεν ὑπαρξίν καὶ γινόμενόν ἐστὶ κατὰ Πλάτωνα ζητεῖ φυσικῶς τὴν αἰτίαν αὐτοῦ ἣν δὲν εὐρίσκει οὔτε ἐν τοῖς γονεῦσιν, οὔτινες εὖρον ἐν ἑαυτοῖς τὴν γεννητικὴν δύναμιν καὶ ὀργανικὴ μόνον καὶ ὑπηρετικὴ αἰτία, τὸ δὲ οὐ τῆς γεννήσεως, εἴτιν, οὔτε ἐν τῇ γεννητικῇ δυνάμει, τῷ ἐξ οὗ τῆς γεννήσεως, ὅτι καὶ αὕτη προκαιροῦ ὄντος προκαιρος κατ' ἀκολουθίαν δυνάμεις οὕσα καὶ ἀρχὴν ἔχουσα, παραπέμπει ἡμᾶς εἰς τὸ ἔμφ' οὐ, τὴν πρώτην δηλ. αἰτίαν τὴν ποιητικὴν καὶ δημιουργικὴν ἡμῶν, ἣτις ἐπλασε τὸν γενάρχη καὶ πρωτόπλαστον καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀπογόνους αὐτοῦ τὴν δύναμιν τοῦ γεννᾶν καὶ παράγειν ὅμοια ἑαυτῷ ὄντα καὶ τότε μόνον ἀναπαύεται ὁ νοῦς αὐτοῦ, ἅτε πραγματοποιῶν τὸ γινῶθαι σαυτὸν διὰ τῆς γνώσεως τῆς πρώτης ἡμῶν ἀρχῆς καὶ αἰτίας· ἐπιστάμεθα γὰρ κατ' Ἀριστοτέλη, ὅταν εἰδῶμεν τὴν αἰτίαν.

Ἴδού τοίνυν ἡ ὁδὸς τῆς αἰτίας ἢ ἡ αἰτιολογικὴ (via causalitatis) δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος πείθεται περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπαρξεως δημιουργικῆς ἑαυτοῦ αἰτίας· ἡ δὲ ὁδὸς δ' αὕτη οὐκ ἐστὶν ἀπλῶς ἐκ τῶν ὑστέρων δι' ἐπαγωγῆς καὶ συλλογισμοῦ, ἀλλὰ

καὶ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τοῦ κενοῦ τοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ αἰσθήματι, ὅπερ διὰ μόνης τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν γνωστὸν γινόμενον δημιουργὸν πληροῦται· ἡ γὰρ ἀγάπη οὐχ' ἦρσον τοῦ φόβου ἐγέννησε τὴν θρησκείαν καὶ μόνη τὴν ἀληθῆ θρησκείαν· ὅτι ὁ μὲν φόβος τὸν παιδεύοντα ἰσχυρὸν ὡς κακὸν δαίμονα ἐννοεῖ· ἡ δ' ἀγάπη μόνη μετὰ τῆς διανοίας τὸν ἀληθῆ καὶ ἀγαθὸν Θεὸν εὔρε κατα συγγένειαν θείαν πρὸς τὸ ξύμφυτον ἀγούσαν, ὥστε τιμᾶν αὐτὸ καὶ νομίζειν εἶναι, ὡς λέγει ὁ Πλάτων ἐν Νόμοις (βιβλ. I σελ. 899).

Ὁ ἄνθρωπος τοίνυν ἐφθασε καὶ φθάνει κατ' ἀνάγκην δι' ἄλλων αὐτοῦ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ὡς πρωτίστης καὶ θεμελιωδестаῆς καὶ κυριωτάτης ἀληθείας (ὅτι α'.) οὐ δύναται νοῆσαι ἑαυτὸν ὡς τι γινόμενον κατὰ τοῦ θείου Πλάτωνος τὴν ῥῆσιν ἄνευ δημιουργικῆς αἰτίας· (ὅτι β'.) οὐ δύναται πληρῶσαι τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ κενὸν ἄνευ τῆς ἀγάπης τοῦ δημιουργοῦ τούτου καὶ γ'.) ὅτι οὐ δύναται κατορθῶσαι τὸ ἀγαθὸν διὰ τῆς ἐκ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος ἐξησθενημένης θελήσεως αὐτοῦ ἄνευ θείας δυνάμεως καὶ βοηθείας, ἣν ἐξ ἀνάγκης ζητεῖ καὶ ἐπικαλεῖται πᾶς ἄνθρωπος βουλόμενος ἀλλὰ μὴ δυνάμενος δι' ἑαυτοῦ τυχεῖν τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ προσρισμοῦ, ὅς ἐστι τὸ γινῶναι τὸ ἀληθές καὶ διαπραξασθαι καὶ εὐφρανθῆναι ἐν τῷ ἀγαθῷ.

Ἴδού τοίνυν αἱ τρεῖς μεγάλαι πνευματικαὶ ἀνάγκαι τῆς νοήσεως συναισθήσεως καὶ βουλήσεως, αἵτινες μόνον ἐν τῷ Θεῷ, τῇ δημιουργικῇ ἡμῶν αἰτία, πληροῦνται· ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ διὰ τὸ πνεῦμα ὅτι τὸ φῶς διὰ τὸ σῶμα· φωτίζει γὰρ τὸν νοῦν, τὸν ἐσωτερικὸν ὀφθαλμὸν ἡμῶν, ὅστις ἐν μόνῳ τῷ Θεῷ, τῷ ἡλίῳ τῶν πνευμάτων, τῇ πρώτῃ καὶ ἀπολύτῃ ἀληθείᾳ, ἐπιγινώσκει ἑαυτὸν καὶ πάντα τὰ ἔξω αὐτοῦ καὶ θερμαίνει τὴν καρδίαν καὶ ζωογονεῖ καὶ ἰσχυροποιεῖ τὴν θέλησιν εἰς ἀγάπην καὶ κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ ὥστε ἐν μόνῃ τῇ τοῦ Θεοῦ ἰδέᾳ

καὶ σχέσει καὶ ζῶμεν κοὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν· ἄνευ δὲ τούτων ἐσμὲν πνευματικῶς νεκροί.

Μόνον τοίνυν τὸ πνεῦμα τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ συγγένειαν θείαν πρὸς τὸ ξύμφυτον ἄγουσιν, ὡς ὁ θεὸς Πλάτων λέγει, ἢ διὰ τὸ κατ' εἰκόνα ὡς ἡ ἅγια γραφή λέγει, φθάνει διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης τοῦ αἰτίου εἰς ἐπίγνωσιν τῆς αἰτίας ἑαυτοῦ, ἣν ἀναγκαστὶς θεωρεῖ καὶ αἰτίαν τῆς ὕλης καὶ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου κόσμου, τῶν ἀντιθέτους ὅλως τῷ πνεύματι ιδιότητος ἔχόντων, ἣτοι ἔλλειψιν πάσης αὐτοσυνειδησίας ἐλευθερίας καὶ προσωπικῆς ὑπάρξεως καὶ ὑποταγῆν εἰς νόμους ἀνάγκης· ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἔχει ἀρχὴν, πολλῷ μᾶλλον ἔχει τὸ ὄργανον αὐτοῦ, ἡ ὕλη, οὐ μόνον ὡς μηδμίαν τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς δημιουργίαν πνευματικῶν ιδιοτήτων τῆς πανσοφίας παντοδυναμίας καὶ παναγαθότητος ἐν ἑαυτῷ ἔχον, ἀλλὰ καὶ ὡς μηδένα ἴδιον σκοπὸν πληροῦν, ἀλλ' ἐν τῷ πνεύματι μόνῳ τυγχάνον τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ὡς ὄργανον αὐτοῦ. Ὁ συλλογισμὸς ἄρα δι' οὗ φθάνομεν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ὕλης καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὡς δημιουργήματος, ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ μείζονος εἰς τὸ ἔλασσον. Ἐγὼ, λέγομεν, ἔχω αἰτίαν, ὅς εἰμι τὸ μόνον πνευματικὸν καὶ ἀνώτερον ὄν ἐν τῷ αἰσθητῷ τούτῳ κόσμῳ τῷ ἐν ἐμοὶ πληροῦντι τὸν προορισμὸν αὐτοῦ· ἄρα καὶ ὁ αἰσθητὸς καὶ ὕλικὸς οὗτος κόσμος ἔχει ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· οὐ μόνον δηλονότι οὐκ ἐστὶν αἰτία ἐμοῦ· ὅτι τὸ τελῶς στερούμενον γνώσεως δυνάμεως καὶ ἀγαθότητος, τὸ νεκρὸν πνευματικῶς, οὐ δύναται δοῦναι μοι, ὅτι αὐτὸ οὐκ ἔχει· ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ αἰτία οὐ δύναται εἶναι, ἅτε οὐδὲ σκοπὸς ἑαυτοῦ ὄν, ἀλλὰ μόνον ὄργανον ὑπηρετικὸν καὶ δοκιμαστικὸν τοῦ πνεύματος τυγχάνον.

Διὰ τοῦτο τοίνυν ἡ πρώτη καὶ δημιουργικὴ αἰτία ἡμῶν τε καὶ τοῦ κόσμου, ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς τὰ πάντα παραγαγοῦσα ἐστὶν οὐχ ἡ ἀσυνείδητος καὶ νεκρὰ ὕλη, ἀλλὰ πνεῦμα ἀπείρως καὶ ἀσυγκρίτως ἀνώτερον τοῦ ἡμετέρου πεπερασμένου· ὅτι

ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς παραγωγή τοῦ σύμπαντος προϋποτίθησι νοῦν πάνσοφον, θέλησιν παντοδύναμον καὶ συναίσθημα ἀπολύτως τελείας πνευματικῆς ἀγάπης καὶ ἀγαθότητος.

Αὕτη γοῦν ἐστὶν ἡ ἀνθρωπολογικὴ καὶ αἰτιολογικὴ ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ ἢ μόνῃ πλήρης καὶ ὑπαρκτικὴ ἅτε μόνῃ ἀναγκαίως ἀπαιτούσα Θεὸν ζῶντα, προσωπικὸν καὶ ἐνεργόστατον, καθαρῶτατον καὶ ἀπόλυτον Πνεῦμα, ὡς τὴν ποιητικὴν καὶ δημιουργικὴν ἡμῶν τε καὶ τοῦ κόσμου τούτου αἰτίαν.

Ἀτελής δὲ καὶ μὴ δέοντως ἀνεπτυγμένη, διὰ δὲ τῆς ἀναπτύξεως εἰς τὴν ἀνθρωπολογικὴν καταντῶσα ἐστὶν ἡ ὄντολογικὴ ἀπόδειξις, καθ' ἣν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἔχομεν τὴν ιδέαν πανσόφου παντοδυνάμου καὶ παντελείου ὄντος, ὅπερ ἵνα ἡ παντέλειον δέον ἔχειν καὶ τὴν πρωτίστην τελειότητα, τὴν ὑπαρξίν· ὅτι δηλαδή τὸ ἐξ ὑποκειμένου ἀναγκαίως ὑπάρχει καὶ ἐξ ἀντικειμένου. Ἀλλὰ τὴν μὲν ιδέαν ταύτην τοιούτου ὄντος οὐκ ἔχομεν, ὡς ὀψόμεθα, ἔμφυτον, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ αἰτίου, ὡς κατεδείξαμεν, φθάνομεν εἰς ταύτην· τὴν δὲ ὑπαρξίν αὐτοῦ προϋποτίθησιν ἡ δημιουργία· ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια ἄνευ ὑπάρξεως· καὶ οὐδεμία ἀνάγκη προσφυγῆς εἰς τὸ ἐπιχείρημα τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως, καθ' ἣν πᾶν τὸ ἐξ ὑποκειμένου, ἀναγκαίως ὑπάρχει καὶ ἐξ ἀντικειμένου, ὅπερ οὐδαμῶς ἀληθεύει οὕτως ἀπόλυτως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ λεγομένη ἀπόδειξις τοῦ Καντίου, ἡ συνάγουσα ἐκ τοῦ ἐν ἡμῖν ἠθικοῦ νόμου, τῆς συνειδήσεως, τὴν ὑπαρξίν νομοθέτου, οὐκ ἰσχύει ἀπολύτως, ὡς διετύπωσεν αὐτὴν ὁ Κάντιος, ἀλλὰ σχετικῶς ὡς συμπλήρωμα μόνον τῆς αἰτιολογικῆς· ὅτι ὁ ἠθικὸς οὗτος νόμος οὐκ ἐστὶν ἄμεσος καὶ θεῖα, ἀπταιστος καὶ ὑπερφυσικὴ ἔμπνευσις ἐν τῷ φυσικῷ ἀνθρώπῳ, ἥτις προϋποτίθησι γενικῶς ὑφισταμένην καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τὴν κοινωνίαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, δι' ἧς καὶ μόνῃς χάρις καὶ ἀλήθεια μεταβιβάζεται, ὁπότε καὶ

μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὠφείλομεν πάντες τὴν αὐτὴν ἔχειν τελείαν ἠθικὴν συνείδησιν καὶ ἀνεξήγητος ἐστὶν ἡ στρεβλὴ καὶ πεπωρωμένη, περὶ τῆς ἐν τῇ χριστιανικῇ ἠθικῇ ὁ λόγος, ἀλλ' ἔμμεσον καὶ φυσικὸν θεῖον δῶρον καθ' ὅτι ὁ δὸς ἡμῖν τὴν ὑπαρξίν καὶ κατ' εἰκόνα δημιουργήσας ἔδωκε πρῶτον τὸν νοῦν εἰς τὸ ποιεῖσθαι διάκρισιν δικαίου καὶ ἀδίκου, ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ μετὰ αὐτοῦ καὶ συναίσθησιν χαρᾶς ἐν τῷ πράττειν τὸ πρῶτον καὶ λύπης ἐν τῷ πράττειν τὸ δεύτερον· καὶ τοῦτό ἐστὶν ἡ συνείδησις· ὥστε τὸ ζήτημα τῆς αἰτίας τῆς συνειδήσεως ταύτης καταντᾷ εἰς τὸ ζήτημα τῆς αἰτίας τοῦ νοῦς καὶ τοῦ πνευματικοῦ συναισθήματος ἡμῶν, ἴτοι τοῦ πνεύματος ἡμῶν τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργηθέντος. Διὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀπόδειξις τοῦ Καντίου, οὕτως διατυπωμένη συμπληροῖ τὴν αἰτιολογικὴν καταδεικνύουσα, ὅτι ὁ δημιουργήσας ἡμᾶς καὶ δὸς ἡμῖν τὸν νοῦν ἐστὶ καὶ ὁ ἔμμεσος νομοθέτης καὶ κριτής, ὁ ἀπαιτῶν τὴν πλήρωσιν τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν γραπτοῦ νόμου αὐτοῦ, ἐν ἐπεσκότισε μὲν, ἀλλ' οὐκ ἠδυνήθη ἐξαλείψαι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἐν ὁ γνοὺς καὶ μὴ τηρήσας δαρήσεται πολλάς, ὁ δὲ μὴ γνοὺς καὶ μὴ τηρήσας δαρήσεται ὀλίγας (Λουκ. 12, 47. 48).

Αἱ δ' ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ κόσμου ἀποδείξεις τοσοῦτον δηλ. ἡ κοσμολογικὴ, ἡ ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας καὶ ἐνόητος τοῦ κόσμου τὴν σοφίαν καὶ ἐνόητα τοῦ δημιουργοῦ ἐξάγουσα, ἔνθεν δὲ ἐκ τοῦ φθαρτοῦ τούτου καὶ μεταβολῆς ὑποκειμένου κόσμου περὶ ἀφθάρτου δημιουργοῦ συμπεραίνουσα, καθὼς καὶ ἡ τελεολογικὴ ἢ φυσικοθεολογικὴ, ἡ ἐκ τῆς σκοπίμου, καθ' ὅσον δυνάμεθα γνῶναι καὶ καθ' ἔσον μετὰ τὴν ἁμαρτίαν δὲν μετεβλήθη, διατάξεως τῶν πάντων συνάγουσα τὴν ὑπὸ σοφοῦ δημιουργοῦ κατασκευὴν αὐτῶν, προϋποτιθέασιν ἀμφότεραι τὴν ἐν χρόνῳ δημιουργίαν τοῦ κόσμου ὑπὸ δημιουργικῆς αἰτίας ἔξω καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ κειμένης, ἣν μόνη ἡ πρώτη ἢ ἐκ τῆς αἰτίας ἀπόδειξις χρηγεῖ· συμπληροῦσι δὲ

μόνον τὴν ἀνθρωπολογικὴν ταύτην ἢ αἰτιολογικὴν ἀπόδειξιν δεικνύουσαι τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἰδιώματα ἀπεικονιζόμενα ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ καὶ νοούμενα αὐτοῖς (Ῥωμ. 1, 20).

Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ χαρακτήρ τῶν περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἀποδείξεων, αἵτινες πᾶσαι πλήν τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἢ αἰτιολογικῆς, τῆς μόνης ἀποδεικνυούσης ὅτι ἔστι τι καὶ ὑπάρχει τὸ τῶν ὄλων αἴτιον, καταδεικνύουσι διὰ τῆς θεωρίας τῶν ἔργων αὐτοῦ τί ἐστὶ τὸ αἴτιον τοῦτο, (ὅτι δηλ. σοφὸν ἀγαθὸν παντοδύναμον κτλ.) κατὰ τὸ ἀποστολικὸν «τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήματι νοούμενα καθορᾶται ἢ τε αἰεὶ αὐτοῦ δύνამεις καὶ θειότης» (Ῥωμ. 1, 20).

Καταδειχθείσης οὖν τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως πρώτου καὶ κατ' ἐξοχὴν Πατρὸς καὶ δημιουργοῦ καὶ τούτου πνεύματος παντόφου, παντοδυνάμου καὶ παναγάθου, ἀπείρως δηλ. ἄνωτέρου τοῦ ἡμετέρου, κατανοοῦμεν νῦν διατί πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης πλήν τῶν μωρῶν ἢ ἐκ τῆς ἀμαρτίας πεπωρωμένων καὶ τετυφλωμένων, ὡς θεμελιώδη ἀλήθειαν τοῦ πνευματικοῦ βίου ἔχει τὴν ἐννοίαν ταύτην τοῦ Θεοῦ, καὶ ὀρθότατα ἀποφαίνεται ὁ Προφητὰναξ. Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ οὐκ ἔστι Θεὸς». (Ψαλμ. 13,1) ἀντὶ δὲ τοῦ λέγειν μετὰ τοῦ Σωκράτους ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα, σύμπασα ἡ σκεπτομένη καὶ συναισθηνομένη ἀνθρωπότης ἀναφωνεῖ μεθ' ἡμῶν ἐν οἶδα, ὅτι ἐν οἶδα ἐνός δὲ ἐστὶ χρεία· ὁμοία γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας· ἕς εὐρών ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην πέπρακε πάντα ὅσα εἶχε καὶ ἠγγράσεν αὐτὸν (Μαθθ. 13,45.46)

Ἡ ἰδέα δ' αὕτη τοῦ Θεοῦ, ὡς τοιαύτη, οὐ δύναται κληθῆναι ἔμφυτος, ὡς ὁ Καρτέσιος καὶ ἄλλοι ἰσχυρίζονται, ὅτι οὐδεὶς γεννᾶται μετὰ τῶν ἰδεῶν ἐτοίμων καὶ ἔμφυτος ἰδέα ἐστὶ *contradictio in adjecto*· ἀλλ' ὁ νοῦς ἡμῶν, ἡ ἔμφυτος δύναμις (μόνον γὰρ δυνάμεις ἐμφύτους ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐνεργείας ἐμφύτους καλέσαι δυνάμεθα) ἡ ἔμφυτος, λέγομεν δύναμις τοῦ

νσειν ενεργοῦσα κατὰ τὸν οἰκεῖον αὐτῆ νόμον τοῦ αἰτίου φθάνει
 εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ αἰτίου τῆς
 μεγίστης ἐν ἡμῖν μεταβολῆς, τοῦτέστι τῆς ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας
 εἰς τὴν ὑπαρξιν μεταβάσεως τοῦ ἀνθρώπου· μὴ δυναμένη δὲ
 γνῶναι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως, ἥς μόνον ἐν
 τῷ μέλλοντι βίῳ, ἀρθείσης τῆς ἀμαρτίας, καταξιωθήσεται, ἐπι-
 γινώσκει τὰς ιδιότητας καὶ δυνάμεις αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν
 καὶ ἀποτελεσμάτων αὐτῶν ἦτοι ἐκ μέρους καὶ ἐμμέσως,
 ὡς καὶ πάντων νῦν τῶν ὄντων τὰς ιδιότητας· ὅτι νῦν οὔτε
 τὸ πνεῦμα οὐδὲ τὴν ὕλην οὐδὲ τὴν σχέσιν αὐτῶν ἀμέσως καὶ
 κατ' οὐσίαν καὶ τελέως δυνάμεθα γνῶναι, ἀλλὰ μόνον ἐκ τῶν
 ἐνεργειῶν καὶ φαινομένων αὐτῶν ἐξάγομεν τὰς δυνάμεις καὶ
 ιδιότητας, δι' ὧν ἐκ μέρους γινώσκομεν ταῦτα καὶ βλέπομεν
 ἐν ἐσόπτρῳ δι' αἰνίγματος ἐν τῷ παρόντι βίῳ· καὶ διὰ τοῦτο
 ἡ ἀνθρωπίνη καὶ ἐξ ὑποκειμένου ἀλήθεια, ἡ σοφία καὶ γνῶσις
 καὶ ἐπιστήμη οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ εἰμὴ προσ-
 πάθεια καὶ ἔρευνα πρὸς γνῶσιν τῆς αἰτίας τῶν διαφορῶν ἐνερ-
 γειῶν καὶ φαινομένων τῶν ὄντων, ὅπως νοήσωμεν τὰ αἷτια.
 ἦτοι τὰς δυνάμεις καὶ ιδιότητας αὐτῶν· καὶ αὕτη ἡ ὁδὸς τῆς
 παρατηρήσεως τῶν ἀποτελεσμάτων, ἦτοι τῆς δημιουργίας
 καὶ τῶν δημιουργημάτων φέρει ἡμᾶς εἰς ἐπίγνωσιν καὶ τῶν
 τοῦ Θεοῦ ιδιοτήτων· καθ' ὅτι ἡ μὲν πρᾶξις τῆς δημιουργίας
 προὑποτίθησι πανσοφίαν, παντοδυναμίαν καὶ παντογαθότητα·
 ἡ δ' ἐνότης ἀρμονία καὶ τάξις τῆς δημιουργίας, τὴν ἐνότητα
 καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν τῆς αἰτίας, ἥς οὐδὲν ἄλλο ἀνώτερον ὄν
 κατὰ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ πάσας τὰς τελειότητας δυνάμε-
 θα νοῆσαι, καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην ὡς ἀναρχον καὶ ἀνάτιον
 καὶ αἰώνιον ἐφείλομεν δέξασθαι τοῦτο· πρὸς δὲ ἀσυγκρίτως καὶ
 κατὰ πάντα μείζονα τοῦ δημιουργηθέντος, σχετικῶς καὶ μόνον
 δι' ἡμᾶς ἀπείρου κόσμου, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολύτως ἀπειρον
 καὶ ἀπεριόριστον, πανταχοῦ παρόντα καὶ τὰ πάντα διὰ τῆς
 θείας αὐτοῦ οὐσίας πληροῦντα, ὡς τοιοῦτον δὲ ἀπείρως μέ-

γαν καὶ τέλειον, οὐδεμιᾶ μεταβολῇ ὑποκείμενον, ὅτι οὐδὲν κρεῖττον ἢ χειρόν δι' αὐτὸν ἀπειροτέλειον ὄντα, ὑπάρχει, καὶ κ.κ.τ' ἀκολουθίαν ἐστὶν ἀναλλοίωτος καὶ αἰεὶ ὁ αὐτός.

Αἱ ιδιότητες τοίνυν τοῦ Θεοῦ διαίρουνται κατὰ ταῦτα εἰς ιδιότητας τῆς θείας αὐτοῦ οὐσίας, αἵτινες εἰσι τρεῖς, πνευματικότης, αἰωνιότης, πανταχοῦ παρουσία καὶ εἰς ιδιότητας τῶν θείων αὐτοῦ δυνάμεων ἧτοι τῆς μὲν θείας διανοίας πανσοφίαν, τῆς δὲ βουλήσεως παντεδυναμίαν ἀπόλυτον ἀγιότητα καὶ δικαιοσύνην, τῆς δὲ θείας συναισθήσεως τελείαν ἀγάπην καὶ ἀγαθότητα καὶ τέλος τῆς θείας ζωῆς ἀπόλυτον καὶ ἄπειρον μακαριότητα καὶ εὐδαιμονίαν καθ' ὅτι πάντα νοεῖ, πάντα δύναται, πάντα τὰ ἀγαθὰ εἰς ἑαυτὸν ἄγει καὶ τὰ κακὰ ἀποσοβεῖ.

Ἴδου τοίνυν ἡ φιλοσοφικὴ μεταφυσικὴ, ἥτις ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ὑπάρξεως προσωπικοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ, ἃς ἐκ τῆς δημιουργίας ἐξάγει· ἀλλ' οὐ δύναται γινῶναι τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, εἰμὴ διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως· μάντεύει δὲ μόνον ὅτι πλείω τῆς μιᾶς ὑποστάσεως ἀνάγκη εἶναι ἐν τῇ θεότητι, ἐν' ἀπολύτως καὶ ἀπειροτελείως ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς ἑαυτὸν, ἀγαπῶν δηλ. ἀνταγαπᾶται ὑπὸ ἀπαράλλακτου ἑαυτῷ θείας ὑποστάσεως.

Αὕτη τοίνυν ἡ ὑπερκόσμιος ἡμῶν αἰτία δι' ἧς τὰ πάντα νοοῦμεν· μένει ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἐπλασεν ἡμᾶς ἡ αἰτία αὕτη καὶ πῶς δυνάμεθα ἐφικέσθαι τούτου.

Β. Περὶ τοῦ σκοποῦ ἡμῶν.

Τὸν σκοπὸν ἡμῶν κατανοοῦμεν ἐκ τῶν δυνάμεων τῶν πνευματικῶν, ἃς ἔχομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καὶ αἵτινες ζητοῦσιν ἐκάστη τὴν ἑαυτῆς ἀκώλυτον καὶ τελεσφόρον ἐργασίαν· οὕτως ὁ μὲν νοῦς φύσει τοῦ εἰδένασι δρέγεται καὶ ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν· ἡ δὲ πνευματικὴ συναισθησις τῆς ἀγάπης ἧτοι ἐπιθυμίας ἐνώσεως μετὰ τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ ζητεῖ τὴν ἐν τῇ ἐνώσει ταύτῃ μακαριότητα καὶ ἡ θέλησις ζητεῖ τὴν κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ,

ἦτοι τοῦ συμφώνου τῆ φύσει καὶ ταῖς σχέσεσιν ἡμῶν πρὸς τὰ ἔξω, τουτέστι τοῦ σκοπίμου ἐν τῇ χρήσει πασῶν τῶν δυνάμεων ἡμῶν καὶ τοῦ δικαίου ἐν τῇ σχέσει ἡμῶν πρὸς τὰ λοιπὰ λογικὰ ὄντα· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς, ἣτις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἡθεωρία τῆς φύσεως καὶ τῆς σχέσεως ἡμῶν πρὸς τὰ ἔξω καὶ τῶν ἐκ τούτων πηγαζόντων καθηκόντων ἡμῶν πρὸς τὸν δόντα ἡμῖν τὸ εἶναι καὶ εὖ εἶναι Θεὸν καὶ τὰ ὄργανα καὶ τέκνα αὐτοῦ τὰ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ χρηγούντα ἡμῖν τό τε εἶναι καὶ εὖ εἶναι, τοὺς γονεῖς, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος πρὸς δὲ καὶ πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ τέκνα αὐτοῦ, τοὺς ὁμοίους ἡμῖν ἀνθρώπους, τοὺς πλησίον ἡμῶν καὶ τέλος πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν.

Πᾶσα τοίνυν ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ στηρίζεται ἐπὶ δύο ἀρχῶν. Χρῶ ταῖς πνευματικαῖς, καὶ ἐφ' ὅσον δεῖ καὶ ταῖς σωματικαῖς σου δυνάμεσι πρὸς ὃν ἐκάστη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δέδοται σκοπὸν καὶ τέλος· καὶ «ἀποδίδου ἐκάστῳ τὴν ὀφειλήν» ὅτι τοῦτο ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένη ὁμοῖος αὐτῷ, ἅγιος, καὶ συζήσεις αὐτῷ εἰς αἰῶνα ἐν μακαριότητι. Ὁ γὰρ δημιουργὸς ἡμῶν, ἡ αἰτία ἡμῶν, αὐτὸς ἐστὶν ἅμα καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν· ὅτι ἐξ ἀγάπης ἐδημιούργησεν ἡμᾶς, ὅπως ζήσωμεν σὺν αὐτῷ καὶ δι' αὐτόν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν σκοπὸς τοῦ προκαίρου τούτου βίου ἢ διὰ τῆς πληρώσεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ ὁμοίωσις αὐτῷ, ἧς βραβεῖον ἢ μετ' αὐτοῦ αἰώνιος συμβίωσις.

Ἐνταῦθα ὁμως ἄρχεται τὸ μέγα ἠθικὸν πρόβλημα, ὅπερ ἡ φυσικὴ θεογνωσία ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιλύσῃ. Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὅστις βεβαίως ἐκ τῶν τριῶν κυρίων πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων νοήσεως, θελήσεως καὶ συναισθήσεως, ἀρύεται τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, ὅστις ἐστὶν ἡ γνῶσις τοῦ ἀληθοῦς, ἡ κατόρθωσις τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἡ ἐν τῇ πνευματικῇ ἀγάπῃ μακαριότης, οὐ μόνον οὐδὲν τούτων δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἐν τῷ παρόντι βίῳ, εἰς τὰς εἰδικὰς δυνάμεις ἐγκαταλελειμμένος, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τῆς

πλάνης καὶ τῆς οἰήσεως ἐκλαμβάνει τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν· καὶ ἂν φθάσῃ δὲ μέχρι τῆς γνώσεως ἀληθειῶν τινῶν, δὲν ἔχει τὸ σθένος τῆς θελήσεως ὥστε νὰ ἐφαρμόσῃ ταύτας εἰς τὸν βίον· διότι ὁ ἐγωϊσμός τῆς κατωτέρας φύσεως καὶ ἡ τοῦ ἡδέος ἀντίδρασις ἀποπνίγει τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν τάσιν, καὶ ἡ ἐγωϊστικὴ σαρκικὴ ἀγάπη τὴν πνευματικὴν. Πάντα δὲ ταῦτα καθιστῶσι τὸν ἄνθρωπον δυστυχῆ καὶ ἐλλειπόν, διότι ἡ νόησις θέλησις καὶ συναίσθησις εὐρίσκεται εἰς ἀδιάκοπον καὶ ἀδιάλλακτον πόλεμον πρὸς τὴν κατωτέραν αἴσθησιν, ὄρεξιν καὶ ἐγωϊσμόν τοῦ σαρκικοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾧ καθ' ἑκάστην ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος νικᾶται, πληγόνεται, ἐξευτελίζεται, καὶ κατανατᾷ νὰ περιφρονῇ νὰ βδελύσσηται αὐτὸς ἑαυτόν, καὶ ἐπομένως ἀδυνατεῖ νὰ εὕρῃ ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὴν εὐτυχίαν καὶ μακαριότητα ἣν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ποθεῖ, καὶ δι' ἣν ἐπλάσθη. Τὸ πρόβλημα δὲ τοῦτο οὐδεμίαν φιλοσοφικὴν καὶ ἐκ τῶν προτέρων λύσιν ἐπιδέχεται, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἀφ' ἑαυτοῦ, οὐδὲ τὴν αἰτίαν τῆς κακῆς ἑαυτοῦ καταστάσεως δύναται ἀσφαλῶς νὰ γνωρίσῃ, οὐδὲ τὸ φάρμακον ταύτης νὰ εὕρῃ· ἐπέτυχεν δὲ τούτων μόνον διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἧς τὴν ἀνάγκην ἔκ τε τῆς ἀνελπίδος ἑαυτοῦ καταστάσεως καὶ τῆς περὶ Θεοῦ, ὡς αἰτίας ἑαυτοῦ, θεμελιώδους ἀληθείας συνησθάνετο· διότι ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ πρῶτος καὶ κύριος ἡμῶν αἴτιος καὶ πατήρ, καὶ ἐπομένως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν αὐτῷ ἥττονα τοῦ ἀνθρωπίνου πατρὸς στοργήν, ὅτι δηλ. ἀφῆκε τὸν βαρέως νοσοῦντα ἄνθρωπον, ὡς ἔκθετον ἐν τῷ κόσμῳ· ὅτι δὲ δὲν ἔπραξε τοῦτο ἀπόδειξις ἡ ἱστορία τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἣτις ἀρχομένη ἐκ τοῦ παραδείσου, ὡς ἡ βίβλος τῆς Γενέσεως μαρτυρεῖ, τελευτᾷ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν μέλλοντα βίον καὶ τὴν δημιουργίαν καινοῦ οὐρανοῦ καὶ καινῆς γῆς, ἐν ἣ ἡ δικαιοσύνη κατοικεῖ. Οἱ δὲ τολμῶντες νὰ ἀρνῶνται τὸν ἱστορικὸν Θεὸν τῆς ἀποκαλύψεως καὶ ζητοῦντες ἀντεισαγαγεῖν τὴν ιδέαν ἀγνώστου καὶ ἀστόργου Θεοῦ, ὅμοιοί εἰσι τοῖς ζητοῦσι πεῖσαι

τὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τραφέντα καὶ πάσης περιποιήσεως τυχόντα, ὅτι οὐχ' ὁ προνοήσας περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ἄγνωστος τις καὶ μηδὲν ποτε δείξας δι' αὐτὸν ἐνδιαφέρον ἐστὶν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἐν αὐτῇ τῇ ιδέᾳ πατρὸς παναγάθου καὶ παντοδυνάμου κεῖται, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ καὶ ἐγκαταλείπη μέχρι τέλους εἰς τὴν ἀθλιότητα καὶ κακοδαιμονίαν τὸ ἴδιον πλάσμα· ἐντεῦθεν λοιπὸν ἢ ἐκ τε τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπαραίτητος ἀνάγκη τῆς ἱστορικῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἣτις μόνη ἔλυσε τὸ μέγα ἐκεῖνο τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἠθικὸν πρόβλημα, διδάξασα ἡμᾶς, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον ἐκ δύο φύσεων, τῆς πνευματικῆς, καθ' ἣν ἐστὶν ὅμοιος αὐτῷ, ἔχων νόησιν, βούλησιν καὶ συναίσθησιν, καὶ τῆς ὕλικῆς καὶ σαρκικῆς τῆς φύσει τῷ πνεύματι ἀντιστρατευομένης καὶ ζητούσης νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὴν ὕλην, ἣν ἔδωκεν ὁ Θεὸς ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς βάσανον καὶ δοκιμασίαν τοῦ πνεύματος, ὥστε δηλ. ὁ ἄνθρωπος ποιούμενος χρῆσιν τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων σύμφωνα τῇ βουλήσει καὶ τῷ σκοπῷ τοῦ δικαιοκρίτου Θεοῦ, καθυποτάξῃ τὴν σάρκα τῷ πνεύματι, καί, καταδείξας οὕτω τὴν πρὸς τὸν πνευματικὸν δημιουργὸν καὶ κόσμον ἀγάπην αὐτοῦ, λάβῃ ἐνδίκως τὸ γέρας τῆς ἀθανασίας καὶ συμβιώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ ἠθους καὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου, ὅστις μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐστὶ δυνατός· διότι ἠθος καὶ ἠθικὸς βίος οὐδὲν ἄλλο κυρίως ἐστὶν ἢ ἀγὼν καὶ πάλη τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς σαρκός, τῆς ζητούσης νὰ γείνη ἀντὶ δούλης κυρία αὐτοῦ, πρὸς μέρψωσιν ἀγαθῶν καὶ πνευματικῶν καὶ οὐχὶ κακῶν καὶ σαρκικῶν ἕξεων· ἕξεις δ' ἀγαθαὶ μορφοῦνται διὰ σειρᾶς ἀγαθῶν πράξεων, ἐκπηγαζουσῶν ἐκ τῶν πνευματικῶν ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων, τῶν συνισταμένων ἐν τῇ τελείᾳ ὑποταγῇ εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις καὶ ἐντολὰς τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, καὶ τῷ ἀπολύτῳ κράτει ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ τῆς σαρκός, ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν πνευ-

ματικῶν πρέπει νὰ ᾗ κατὰ τοῦτο δὲ καὶ ἠθικὸς ἄνθρωπος, ὁ δι' ἀγῶνος καὶ νίκης κατὰ τῆς σαρκὸς ἐν ἔξει γεγονὸς τῆς εἰς Θεὸν ὑποταγῆς, καὶ καθυποτάξῃ εἰς τῆς ὕλης εἰς τὸ πνεῦμα· διὰ τοῦτο τὸ ἄλογον ζῶον δὲν δύναται νὰ ᾗ ἠθικόν· διότι ὡς ἀπλῶς ὑλικόν, ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους ὑλικῆς ἀνάγκης καὶ οὐδεμίαν πάλην ἢ ἀγῶνα ἀνωτέρας φύσεως πρὸς κατωτέραν ἔχει νὰ ἀναλάβῃ, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἔπεται τῇ μιᾷ καὶ μόνῃ ὑλικῇ αὐτοῦ φύσει καὶ ταῖς ὑπαγορεύσεσι ταύτης· καὶ ὁ Θεὸς δέ, τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, κατὰ νόμους αἰωνίους καὶ ἀναλλοιώτους τῆς πνευματικῆς ἀπειροτελείου αὐτοῦ οὐσίας βιῶν, πρὸς ἣν οὐδὲν ἀντιφερίζει, δὲν ὑπόκειται εἰς πειρασμόν, οὐδ' εἰς τὸ δυνατόν παρεκκλίσεως, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ ἠθικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἔχοντος τὴν σχετικὴν τυπικὴν ἐλευθερίαν, τοῦ δύνασθαι ἐκλέγειν μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀπόλυτον πραγματικὴν ἐλευθερίαν, συνισταμένην εἰς τὸ αἰεὶ ἔπεσθαι τοῖς αἰωνίοις καὶ ἀναλλοιώτοις πνευματικοῖς νόμοις τῆς ἀπειροτελείου πνευματικῆς αὐτοῦ φύσεως· διὰ τοῦτο λοιπὸν μόνον περὶ τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἠθικοῦ καὶ ἀνηθικοῦ βίου, περὶ ὑπακοῆς καὶ παρακοῆς τοῦ Θεοῦ, περὶ πάλης καὶ ἀγῶνος πρὸς μονοκρατορίαν, περὶ πειρασμοῦ καὶ δοκιμασίας, καὶ νίκης καὶ ἥττης, καὶ στεφάνων καὶ βραβείων καὶ κολάσεως καὶ καταδίκης. Τοιοῦτον ἠθέλησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός, διπλοῦν τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν, καὶ ἐλκόμενον πρὸς τὰ ἄνω ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ πρὸς τὰ κάτω ὑπὸ τῆς ὕλης, ὅπως ὑπάρχῃ τὸ δυνατόν πάλης καὶ ἀγῶνος, ἐφ' οὗ στηρίζεται ὅλος ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν προπάτορα ἡμῶν Ἀδὰμ τὴν ἐντολήν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ καταδείξῃ ἂν προτιμᾷ ἐλευθέρως τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ ὑλικοῦ, καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἡδέος, ἢ τὸ ὑναντίον· τοῦτο δὲ κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ τῆς αἰωνίου συμβιώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ· διότι κατὰ τοὺς αἰωνίους νόμους τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἄνευ ἀγῶ-

νος στεφανούται· στέφανος δὲ καὶ μέγιστος στέφανος ἐστὶν ἡ μακαρία μετὰ τοῦ Θεοῦ συμβίωσις, ἣτις μόνον εἰς τοὺς ἐλευθέρως κατορθώσαντας τὸ ἀγαθὸν ἦται τὸ θεῖον θέλημα καὶ νικήσαντας τὴν σάρκα δύναται νὰ χορηγηθῆ ὡς γέρας· διότι μόνον οἱ ἔργω ἀγαθοὶ ἄξιοι νὰ συζήσωσι τῷ ἀπολύτως ἀγαθῷ. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἐξ ἀπάτης καὶ ἀσθενείας ἐνικήθη ὑπὸ τῆς κατωτέρας αὐτοῦ σαρκικῆς φύσεως, καὶ ἤνάγκασε τὸν ἀληθῆ Πατέρα αὐτοῦ νὰ παιδεύσῃ αὐτὸν πατρικῶς εἰς σωτηρίαν, ἀπομακρύνας προσκαίρως τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἐγένετο ἀνάξιος, καὶ καταδικάσας νὰ ὑποστῆ τὰς συνεπείας τῆς παρακοῆς, ὅπως συναισθανθῆ τὰ ἀποτελέσματα ταύτης. Ὅπως δὲ κατανοήσῃ τὴν μακρὰν τῆς θείας χάριτος κατάστασιν αὐτοῦ καὶ ἠθικὴν ἀχρείωσιν καὶ ὑποδούλωσιν εἰς τὴν σάρκα, ἔδωκεν αὐτῷ πρὸς τῷ φυσικῷ τῆς συνειδήσεως, καὶ τὸν γραπτὸν νόμον τῶν ἐντολῶν, ἵνα καταμάθῃ, ὅτι οὐδόλως ἀρκεῖ πρὸς ἠθικὸν βίον, ἦτε σχετικὴ μόνον γνῶσις τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου, ἢ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγγεγραμμένη, καὶ ἡ κατηγορηματικὴ προστακτικὴ, καὶ τὸ «δύναται διότι ὀφείλεις» τοῦ Καντίου, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ θεῖον κῦρος τῶν ἐντολῶν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, δὲν ἰσχύει νὰ σώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς ἀνηθικότητος· διότι ὁ νόμος λέγει μὲν καὶ ἐντέλλεται «μὴ κλέψῃς», ἀλλὰ λαλεῖ πρὸς σαρκικὸν ἄνθρωπον, ὄντα ἄπληστον κοιλίαν ὧτα μὴ ἔχουσιν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἄλλας λογικωτάτας ἠθικὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἀγίας καὶ δικαίας ἐντολὰς ἀπευθύνει, ἀλλὰ πρὸς σαρκικὸν ἄνθρωπον, ἀσθενῆ τὴν θέλησιν, καὶ ἔρμαιον τῆς ὕλης τοῦ ἐγωῖσμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ διὰ τοῦτο ὁ θεῖος καὶ ἅγιος νόμος οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν, εἰμὴ νὰ καταστήσῃ μείζονα καὶ προδηλοτέραν τὴν ἠθικὴν εὐθύνην καὶ ἐνοχλήν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφαιρέσας ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ἀγνοίας πρόφασιν, ὡς ὁ θεῖος τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος πειστικώτατα ἀπέδειξεν (Ῥωμ. 2, 17 καὶ ἐφ. 7, 7 καὶ ἐφ.) ἐπήνεγκεν ὅμως ὁ νόμος τοῦτο τὸ μέγα καλόν, ὅτι κατέδειξεν,

ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν γίνεται ἠθικὸς διὰ ξηρᾶς διδασκαλίας καὶ φιλοσοφικῆς μόνον ἠθικῆς, ἀλλ' ὅτι πολλῶ δραστηριώτερα μέτα καὶ φάρμακά ἀπαιτοῦνται πρὸς ἠθικὸν βίον, ἤτοι δύνამεις θεία, φωτίζουσα τὸν νοῦν, ἐνισχύουσα τὴν θέλησιν, καὶ καθαρίζουσα τὴν καρδίαν, πρὸς δὲ καὶ τέλειον ἠθικὸν πρότυπον ἱστορικοῦ ἀναμαρτήτου προσώπου, πρὸς ὃ νὰ ῥυθμίζωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς σκέψεις, λόγους καὶ πράξεις· διότι οὐδεμία διδασκαλία πειστικωτέρα καὶ σκοπιμωτέρα τῆς διὰ τοῦ παραδείγματός πάνσεβάστου καὶ προσφιλοῦς διδασκάλου.

Ταῦτα δὲ πάντα ἐδόθησαν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τῆς δευτέρας τελείας ἀποκαλύψεως τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἠγαπημένου Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις πληρώσας τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, συμφωνηθεῖσαν ποινὴν τῆς ἁμαρτίας διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, ἤρε τὴν ἀνίκανότητα τοῦ γένους ἡμῶν πρὸς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν, καὶ ἀνέλαβε νὰ χρηγήσῃ τοῖς παραδεχθησομένοις τὸ ὑπὲρ αὐτῶν τελεσθὲν ἔργον πιστοῖς τὴν θεϊαν χάριν καὶ δύνάμιν, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος καθαρίζεται, δικαιούται, φωτίζεται, ἁγιαζεται καὶ διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐν ἐμπνέει τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰς τοὺς ἀναγεννηθέντας πιστοὺς διαθερμαῖνον τὴν καρδίαν αὐτῶν καὶ ἀνυψοῦν καὶ ἐλκύον πρὸς τὸν πνευματικὸν κόσμον, κατορθοῖ νὰ καθυποτάξῃ τὴν σάρκα εἰς τὸ πνεῦμα καὶ ζήσῃ ὡς ἠθικὸς ἄνθρωπος. Ἡ ἐπενέργεια δ' αὕτη τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐστὶν ὁ πρῶτιστος καὶ ἀπαραίτητος τοῦ ἠθικοῦ βίου ὁρος καὶ παράγων· διότι τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶναι ὅ,τι τὸ ὑδρογόρον ἐν τῷ ἀεροστάτῳ· διότι μόνον δι' αὐτοῦ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς πρὸς τὰ κάτω ἔλξεως τῆς ὕλης καὶ τῆς σαρκός, καὶ νὰ μεταρσιωθῇ εἰς πνευματικὰς καὶ ἐπουρανίους σφείρας, ἐν αἷς πληρούμενος ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθόν, νὰ κατορθώσῃ εὐκόλως τὴν πλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἠθικῆς.

Ἴδου λοιπὸν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θεογνω-

σίας, ἥτις δὲν εἶναι μόνον φῶς, φωτίζον τὸν ἄνθρωπον περὶ τῶν ὑψίστων καὶ σπουδαιοτάτων τοῦ βίου προβλημάτων, ἀλλὰ καὶ δύναμις, μεταδιδούσα εἰς τὸν διὰ τῆς πίστεως ἀποβαλόντα τὴν ἀπάτην καὶ οἴησιν τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, τὸ σθένος τῆς θελήσεως, τὸ ἀπαραίτητον πρὸς κατανίκησιν τῶν κατωτέρων καὶ ἀγαθίων τοῦ πνεύματος ἐπιθυμιῶν καὶ ὀρέξεων, καὶ ἐπομένως πρὸς ἠθικὸν βίον, οὗ τινος θεμελιώδης προϋπόθεσις, ἡ θεία συνέργεια, ἥς πάλιν ὄρος ἀπαραίτητος ἡ πίστις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς θείας τῆς ἀποκαλύψεως ἀληθείας, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ ἡ εἰς αὐτὸν ἐλπίς.

Ἰδού λοιπὸν διατὶ ἠθικὸς βίος ἄνευ τῆς θείας τελείας ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως ἀδύνατος· καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι καὶ ἄνευ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ γίνωσιν ἠθικοί, οὐδὲν ἄλλο λέγουσιν, εἰμὴ ὅτι δύναται τὸ δένδρον νὰ παραγάγῃ καρπούς, καὶ ἀφ' οὗ κόψωσι τὰς ρίζας αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον ἵνα ἀκριβεστάτη χρησώμεθα εἰκόνη, ὅτι δύναται τὸ κλῆμα νοσοῦσης ἀμπέλου, καὶ ἄνευ θειώσεως νὰ παραγάγῃ καλοὺς καὶ εὐχύμους καρπούς· τούτου δὲ τοῦ ἰσχυρισμοῦ διάψευσιν πρόχειρον καὶ πρόδηλον παρέχει ἡμῖν ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν ἄριστα συνώψισεν ἰδίως ἐν τοῖς δυοῖν πρώτοις κεφαλαίοις τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἑπτὰ πρώτων κεφαλαίων αὐτῆς ἀνέπτυξεν, ὁ θεῖος τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος καὶ ἥτις πληρέστατα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἡμετέρου λόγου, καταδεικνύοντα, ὅτι ἄνευ τῆς ἐν Χριστῷ θείας ἀποκαλύψεως ἄνευ πίστεως καὶ πεποιθήσεως εἰς τὰς θείας ἀληθείας καὶ τὰ δόγματα ταύτης ὁ ἄνθρωπος οὐ μόνον μένει ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας τῶν ὑψίστων περὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως καὶ προσρισμοῦ ἀληθειῶν, οὐ μόνον ἀδυνατεῖ νὰ ζήσῃ ἠθικὸν βίον, καθιστάμενος ἔρμαιον τῆς κατωτέρας αὐτοῦ φύσεως, ἀλλὰ καὶ καταβιβάζεται εἰς θέτιν χείρονα καὶ τῆς τῶν ἀλόγων ζώων, ἐν οἷς εὐλόγως καὶ φυσικῶς ἡ ὑλικὴ ψυχὴ δουλεύει

τῆ ὕλη δι' ἣν ἐπλάσθη, ἐν ᾧ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀθάνατον πνεῦμα δουλεύει τῆ δι' αὐτὸ πλασθείσῃ καὶ δούλῃ καὶ ὀργάνῳ αὐτοῦ ὕλη· οὕτω δὲ διάγει παρά τὴν ἑαυτοῦ φύσιν κτηνώδη βίον μηδένα ἄλλον προορισμὸν ἔχων, εἰμὴ νὰ συντελῇ, εἰς τὴν χαλάρωσιν καὶ διάλυσιν τῶν ἱερωτάτων οἰκογενειακῶν κοινωνικῶν πολιτικῶν καὶ ἔθνικῶν δεσμῶν, οἵτινες πάντες ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀποκλειστικῶς ἐδράζονται καὶ στηρίζονται· διότι καὶ ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἡ μεγίστη τῶν ἄλλων οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰμὴ ἠθικὴ κοινωνία, καθ' ὅσον ἄνευ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ πλησίον, ἐν ἡ πολιτεία προορισμὸν ἐκ Θεοῦ ἔχει καὶ δι' ὕλικῶν μέσων καὶ δυνάμεως νὰ ἐπιβάλλῃ, ἡ ἀνθρωπίνῃ κοινωνία ἠθελε φθάσει εἰς ἀποσύνθεσιν καὶ παρακμὴν καὶ καταντήσῃ ἐπίγειος κόλασις. Διὸ καὶ τὸ βαρόμετρον τῆς πολιτικῆς καταστάσεως ἐκάστου ἔθνους ἐστὶν ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ κατάστασις· ὅσῳ μείζων ἡ διαφθορά, τοσοῦτω νοσωδέστερα καὶ ἀσθενεστέρα ἡ πολιτεία, καὶ τοσοῦτω μείζους οἱ κίνδυνοι τῆς αὐτονόμου αὐτῆς ὑπάρξεως, ὡς ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου ἔθνους μεγάλη φωνὴ διδάσκει.

Ἴδου τοίνυν διατὶ ὡς ἡ φιλοσοφικὴ μεταφυσικὴ ὀφείλει παραπέμπειν εἰς τὴν δογματικὴν θεολογίαν, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ εἰς τὴν θεολογικὴν ἠθικὴν, ἥτις μόνη ἐξηγεῖ τὴν ἠθικὴν ἡμῶν νόσον καὶ διδάσκει τὰ μέσα τῆς θεραπείας ἡμῶν καὶ τῆς πληρώσεως τοῦ ἠθικοῦ ἡμῶν προορισμοῦ διὰ τῆς θείας δυνάμεως καὶ συνεργείας εἰς πλήρωσιν τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θελήματος, ὃ ἐστὶ τὸ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἠθικῆς, ἥτις διὰ μόνου τοῦ φωτὸς τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως ἐτελειώθη· διότι ἡ μὲν φιλοσοφικὴ ἠθικὴ ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, τὰ καθήκοντα ἡμῶν, ἐκ τῶν διὰ τοῦ νοῦ καταδεικνυμένων σχέσεων τῆς σκοπιμότητος καὶ τῆς ἀπλῆς ἀμοιβαιότητος, ἐν ᾧ ἡ θεολογικὴ ἠθικὴ βάσιν ἔχει τὴν πλήρη καὶ τελείαν καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης, τουτέστιν ἑαυτοῦ ἀπαρνήσεως καὶ

θυσίας στηριζομένην διδασκαλίαν τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ οὐχὶ τὸν ἀτελεῖ καὶ πεπερασμένον ἡμῶν νοῦν· πρὸς δὲ τούτοις ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ οὔτε τὴν διαγνωστικὴν οὔτε τὴν θεραπευτικὴν τοῦ πνεύματος δύναται ἔχειν, ὅτι μόνη ἡ ἀποκάλυψις ἀνοίγει τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ καταδεικνύει τὴν θεραπείαν αὐτοῦ· ἡ δὲ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ, ἀφιεμένη εἰς μόνας τοῦ νοῦς τὰς δυνάμεις στερεῖται τῆς πίστεως ἐλπίδος καὶ ἀγάπης ἐξ ὑποκειμένου, ὡς καὶ τοῦ θείου λόγου τῆς προσευχῆς καὶ τῶν μυστηρίων ἐξ ἀντικειμένου, τῶν μόνων ἀσφαλῶν μέσων τῆς θεραπείας τοῦ νοσοῦντος πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀκαταμαχῆτων ἐλατηρίων ἠθικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ διδασκαλία περὶ καθηκόντων πρὸς τὸν ἀδυνατοῦντα ἵνα πληρώσῃ ταῦτα διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων ἀσθενῆ τὴν θέλησιν καὶ δοῦλον τῆς ἁμαρτίας φυσικὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν δὲ ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ διὰ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς «πράττε τὸ ἀγαθὸν ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ» ἐννοεῖ ἵνα συστήσῃται τὴν θεωρητικὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ καθ' ἑαυτό, τοῦ δικαίου, τοῦτο μετὰ κύρους συνίστησι καὶ ἡ χριστιανικὴ, μακαρίζουσα τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ προστίθησι τῷ ἀγαθῷ τούτῳ τὴν προσωπικότητα καὶ συνίστησι τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ προσωπικὸν τοῦτο ἀπόλυτον ἀγαθόν, τὸν Θεόν, ὡς τὸ πρῶτον καὶ ἀποτελεσματικώτατον ἐλατήριον τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ κύρος τοῦ δικαίου.

Ἐὰν τοίνυν ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐννοῇ νὰ ἀποκλείσῃ τὸν ἐγωϊσμόν, τὸ ἐγωϊστικὸν κατώτερον-σαρκικὸν συμφέρον, πρῶτη ἡ χριστιανικὴ ποιεῖ τοῦτο διδάσκουσα τὴν κατόρθωσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἐξ ἀγάπης ἥτις ὡς ἑαυτοῦ ἀπάρνησις καὶ θυσία ἀποκλείει πάντα ἐγωϊσμόν· ἐὰν δμως διὰ τούτου ἐννοῇ, ἵνα θῆ τὸν ἄνθρωπον εἰς τόπον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποκλείσῃ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως γνῶσιν καὶ τὴν οὐκὴν ἀγάπην τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, παραγνώριζουσα.

οὕτω τὴν σχέσιν ἐξάρτησιν καὶ ὑποχρέωσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, τότε ἀπατᾶ ἑαυτήν, ἀντικαθιστῶσα τὴν ἰδίαν ἀτελή καὶ εἰς ἀπάτην ὑποκειμένην κρίσιν, ὡς πηγὴν ἀσφαλῆ καὶ ἀπταιστον τοῦ καθήκοντος, τὴν δὲ ἰδίαν ἐγωϊστικὴν καὶ ἀντίθεον τοῦ ἰδίου ἐγωϊστικοῦ αἰσθήματος ἱκανοποίησιν ὡς τέλος καὶ σκοπὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ διώξεως, ἀντὶ τῆς ὀφειλομένης τῇ πατρικῇ ἀγάπῃ δικαίας καὶ εὐγενοῦς ἱκανοποιήσεως, καὶ οὕτως αἴρουσα τὸ σπουδαιότατον ἐλατῆριον τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ἤτοι τὴν ἐπιθυμίαν ἐνώσεως μετὰ τοῦ προσωπικοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ἣτις ἐγείρει καὶ τὸν νοῦν εἰς μελέτην καὶ γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν θέλησιν εἰς κατόρθωσιν αὐτοῦ. Ἡ χριστιανικὴ τοίνυν ἠθικὴ διορθοῖ καὶ τελειοῖ τὸ φιλοσοφικὸν ἐκεῖνο ἀξίωμα διδάσκουσα «πράττε τὸ ἀγαθὸν οὐ μόνον ὡς καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, τουτέστιν ὡς δίκαιον καὶ σκόπιμον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄγον εἰς τὴν μετὰ τοῦ ἀπολύτως ἀγαθοῦ, τοῦ Θεοῦ, ἔνωσιν. Ἡ δὲ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ εἰς συνιστᾷ μόνην τὴν θεωρητικὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου, ἀφαιρεῖ ἀτόπως τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀναιρεῖ οὕτω τὸ ἰσχυρότατον καὶ ἀπαραίτητον ἐλατῆριον τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὴν ἀγάπην τοῦ προσωπικοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν ἡ ὑγιᾶς φιλοσοφικὴ ἠθικὴ, εἰ μὴ βούληται ἐξαπατᾶν ἑαυτὴν τε καὶ τοὺς ἀκούοντας αὐτῆς ὀφείλει παραπέμπειν εἰς τὴν τῶν ἐπιστημῶν ἀκροτάτην τὴν Θεολογίαν, ἧς ἐρχόμεθα νῦν δεῖξαι τὴν σχέσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας, ὅπως γένηται κατάδηλος ἡ θέσις ἐκάστης ἐν τῷ τῆς ἐπιστήμης ἱερῷ καὶ ὁ χαρακτήρ· ὅτι ἰδίως μὲν ἐπιστῆμαι αἱ τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ αἰτίαι τῶν ὄντων ἀναζητοῦσαι καὶ ἀνευρίσκουσαι Θεολογία καὶ Φιλοσοφία· μετὰ λόγου δ' ἐμπειρία πᾶσαι αἱ λοιπαὶ αἱ περὶ ὑποτελεῖς καὶ δευτερευούσας ἀρχὰς καὶ αἰτίας ἀσχολούμεναι καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων τὰς πρώτας αὐτῶν ἀρχὰς ἀρυόμεναι.